

**GÓP PHẦN XÂY DỰNG LÝ TƯỞNG SỐNG CHO GIỚI TRẺ VIỆT NAM HIỆN NAY
THÔNG QUA TRIẾT LÝ VỀ HÀNH VI ĐẠO ĐỨC CỦA IMMANUEL KANT
CONTRIBUTE TO BUILDING THE IDEAL OF LIFE FOR VIETNAMESE YOUNG
GENERATION TODAY THROUGH THE PHILOSOPHY OF ETHICAL BEHAVIOR OF
IMMANUEL KANT**

Tóm tắt:

Bài viết trình bày khái quát quan niệm của Immanuel Kant khi bàn về vấn đề đạo đức, nhất là cơ sở để đánh giá về tính đạo đức của một hành vi. Thông qua việc tham chiếu các quan niệm chủ yếu trong lịch sử triết học để thấy được tính hợp lý và hạn chế trong cách nhìn của Kant, cũng như những giá trị nhân bản mà quan niệm này đem đến để chúng ta lấy đó làm cơ sở góp phần xây dựng lý tưởng sống cho giới trẻ Việt Nam hiện nay.

Từ khóa: đạo đức, hành vi đạo đức, lý tưởng sống.

Abstract:

The article summarizes Immanuel Kant's conception when discussing ethics, especially the basis for evaluating the ethics of a behavior. Through reference to the main concepts in the history of philosophy to see the rationality and limitations in Kant's view, as well as the human values that this concept brings to us, we take it as the basis to contribute to building the ideal of life for Vietnamese young people today.

Keywords: ethics, ethical behavior, ideal life.

ThS. Lê Phương Anh Võ

Khoa LLCT - Trường ĐHXD Miền Tây

Email: lephuonganhvo@mtu.edu.vn

ĐT: 0938.113.484

1. Đặt vấn đề

Đạo đức là một đối tượng nghiên cứu quan trọng của triết học từ trước tới nay. Thông qua việc các triết gia đưa ra những quan điểm về các vấn đề đạo đức, nhân sinh... mỗi người chúng ta có thể tiếp cận để từ đó hình thành cho bản thân những nguyên tắc hay lý tưởng sống nhằm điều chỉnh các hành vi của mình hướng đến những giá trị tốt đẹp hơn.

Thế nhưng, quan điểm về đạo đức của mỗi triết gia luôn có sự tương đồng và dị biệt, do khác biệt về cách tiếp cận vấn đề, về hoàn cảnh sống, bối cảnh thời đại... Thế thì, đâu là cơ sở cho chúng ta xem xét hay đánh giá một hành vi nào đó là đạo đức hay phi đạo đức để phê phán hay tuân thủ? Đó cũng là khởi nguồn cho Kant trên hành trình đi tìm cái phổ quát về đạo đức, lấy đó làm cơ sở để đánh giá hành vi.

2. Nội dung

2.1. Quan điểm của Immanuel Kant về hành vi đạo đức

Kant tin rằng nếu một cái gì đó là tốt, nó phải phổ quát - tức là nó không thể đúng trong tình huống này, nhưng lại sai trong tình huống khác. Nếu nói đối là hành vi sai trái, nó phải luôn là sai trái trong bất cứ hoàn cảnh nào, thời điểm nào. Nó phải là sai trái mỗi khi bất kì ai làm điều đó. Nếu nó không phải lúc nào cũng đúng hoặc sai, vậy thì nó không thể là một nguyên tắc đạo đức hợp lệ.

Thế nên, để xem xét một hành vi có giá trị đạo đức hay không, Kant đã đề ra “mệnh lệnh tuyệt đối” như là tiêu chuẩn đánh giá: “*Hãy hành động như thể là quy luật hành động của chính bạn, mà qua ý muốn, trở thành quy luật tự nhiên phổ quát cho mọi người*”. [1, p. 45]. Điều đó có nghĩa là khi làm gì, chúng ta không cần phải căn cứ vào luật gì cụ thể cả, chỉ cần đảm bảo tính phổ quát. Để đảm bảo tuân thủ tính phổ quát chúng ta phải tự chất vấn: Liệu việc tôi làm một khi được phổ quát hóa sẽ ra sao? Ví dụ, một

người xét xem có thể nói dối được không; Người ấy làm kiểm tra như sau: nếu điều này được phổ quát hóa, mọi người sẽ nói dối và chẳng ai tin ai nữa, và nếu không ai tin ai thì nói dối cũng vô ích. Như thế việc nói dối phá đổ chính nền tảng của nó, đây là điều mâu thuẫn và vì thế không được nói dối.

Nhưng mệnh lệnh tuyệt đối được tìm thấy ở đâu? Kant trả lời: *“Ta phải tìm cái gì đó mà sự tồn tại tự nó có giá trị tuyệt đối, là một mục đích tự tại mới là nguồn của các luật nhất định.”* [1, p. 19]. Với khẳng định này, Kant xem con người như là một hữu thể có lý trí, có mục đích tự tại. Vì thế, chúng ta không được coi con người như phương tiện mà phải như mục đích khách quan không gì có thể thay thế. Ví dụ, tại sao không được nói dối? nguyên tắc này sẽ trả lời vì khi nói dối mình đã sử dụng người khác như phương tiện. Khi nói dối, người khác sẽ nhận được thông tin sai và vì thế họ không đạt được mục đích mà họ định trong khi mình đạt được mục đích của mình.

Chúng ta hãy xem tình huống sau: giả sử như trong trường hợp bạn biết rằng anh bạn đã mất trong một tai nạn ô tô. Người mẹ già nua của bạn, đang suy nhược trong một viện dưỡng lão, hỏi thăm về anh trai bạn. Bạn bị giằng xé giữa một bên là nói sự thật với mẹ và một bên là tránh cho bà không bị sốc và đau buồn. Hành vi đúng đắn phải làm là gì?

- Nếu lựa chọn giải pháp từ phương diện *“mục đích luận”* [2, p. 31] như Aristotle thì bạn sẽ không nói thật cho người mẹ biết, vì bạn không muốn bà ấy phải gánh chịu sự đau buồn.

- Nếu đứng ở góc độ hệ quả của chủ nghĩa vị lợi với nguyên tắc *“hạnh phúc lớn nhất cho nhiều người nhất”* thì bạn có thể chọn giải pháp nói dối hay nói thật tùy theo sự nhận định của bạn rằng cái nào sẽ đem lại kết quả tốt hơn cho mọi người.

Immanuel Kant không đồng tình với cả hai quan điểm này. Trước hết là quan điểm *“mục đích luận”* dù cho mục đích ấy hướng đến một cái thiện nào đó. Với ông, một hành vi mang giá trị đạo đức tối thượng chỉ khi nó được thực hiện bởi bổn phận hay trách nhiệm chứ không phải được dẫn dắt bởi mục đích hay kết quả, dấu cho

các yếu tố kia đem lại những giá trị tích cực như thế nào đi chăng nữa. Hơn thế, khi trong những hoàn cảnh mà cảm tính đi ngược lại với ước muốn thực hiện hành vi đạo đức, đó là lúc ý chí thể hiện sức mạnh của chính nó để hành động một cách có đạo đức. Chỉ khi ấy, ý chí vốn bị ảnh hưởng bởi các khuynh hướng được rèn giũa sẽ trở nên tốt nhờ sự vô điều kiện của hành động vì bổn phận. Dĩ nhiên, ông không loại trừ một hành động có mục đích thiện lành vì nó giúp con người đi đến hành vi vì bổn phận dễ dàng hơn, nhưng *“Vì bổn phận”* vẫn là tiếng nói sau cùng và được ưu tiên hơn cả.

Ông cũng không đồng tình với quan điểm *“vị lợi”*. Bởi lẽ, vấn đề cơ bản của thuyết vị lợi là nó đánh giá các hành động bằng hệ quả của chúng. Nhưng *“hệ quả”* theo Kant là cái mà chúng ta *“không hoàn toàn”* kiểm soát được, như vậy bắt chúng ta phải chịu trách nhiệm đạo đức cho các kết quả của hành động của mình là điều không phù hợp. Con người chỉ phải chịu trách nhiệm đạo đức cho những thứ nằm dưới sự kiểm soát của mình, đó chính là lý trí. Bởi lý trí của chúng ta hoàn toàn nằm dưới sự kiểm soát trực tiếp của mình, do đó *ý chí của chúng ta được thể hiện qua động cơ của hành động là cơ sở duy nhất cho việc đánh giá về mặt đạo đức đối với hành động của một người nào đó.*

Vấn đề ở đây, theo Kant không phải là bạn (hay mẹ bạn) sẽ cảm thấy như thế nào, mà điều quan trọng là việc đối xử với con người như những con người duy lý đáng được tôn trọng sẽ có nghĩa là gì trong trường hợp này. Nhìn từ góc độ mệnh lệnh tuyệt đối, nói dối mẹ vì lo lắng cho cảm giác của bà được xem là sử dụng bà như một phương tiện để bà hài lòng chứ không tôn trọng bà như một con người duy lý. Với Kant, nói dối là một hành vi sai trái, lẽ dĩ nhiên bạn không muốn người khác nói dối bạn, vậy thì bạn cũng không được nói dối người khác. Lệnh thức tuyệt đối đòi hỏi ta phải tách ra khỏi những sự kiện phát sinh đó và tôn trọng con người như những con người duy lý, bất kể họ có thể muốn gì trong một tình huống cụ thể.

Tóm lại, với Kant, đạo đức hoàn toàn tồn tại bên trong mỗi cá nhân, bởi các giá trị đạo đức đều nảy sinh từ ý muốn bên trong và từ mục đích

nhằm đến của mỗi cá nhân, hơn là đến từ những hành động biểu hiện ra bên ngoài vốn bị lệ thuộc vào hệ quả của những hành động đó. Thế nên, mọi hành động đều trung tính về mặt đạo đức. Chỉ có *y muốn* hay *y chí* với tư cách là bản ngã đạo đức của con người mới thực hiện quyền chọn lựa của nó trước những ràng buộc của các quy luật đạo đức. Đó cũng chính là cơ sở để đánh giá về tính đạo đức của một hành vi theo quan điểm của Kant.

2.2. Đánh giá quan điểm của Kant

Qua những yêu cầu về mệnh lệnh tuyệt đối, xem nó là cơ sở cho việc thực hiện và đánh giá một hành vi, chúng ta có thể thấy rằng Kant dường như đã cứng nhắc khi chỉ dựa vào những nguyên tắc của lý trí mà quên đi yếu tố tình yêu hay xúc cảm trong hành động. Nhưng thật ra ông không phủ nhận hay bác bỏ yếu tố tình yêu, xúc cảm... bởi theo ông đó chỉ là những cái tốt chứ không phải cái tối thượng, mà cảm xúc và khuynh hướng dù có tốt đến mấy cũng dễ đổi thay. Vì thế cái mà Kant muốn chúng ta hướng tới là một tình yêu bền vững vốn dựa trên một lý trí biết yêu thương và trung thành với bản phận yêu thương mặc cho cảm xúc hay khuynh hướng có tác động ngược lại với hành vi đạo đức, bởi mệnh lệnh tuyệt đối thì bất biến và không có ngoại lệ.

Người ta cũng nói Kant không quan tâm đến nhân đức hay lợi ích của người khác mà chỉ quan tâm mình có hành động đạo đức hay không, và như thế, ông luẩn quẩn trong sự vị kỷ. Nhưng Kant hẳn đã xét đến lợi ích của người khác nhờ cách thức phổ quát hóa phương châm của mình. Khi ấy, lợi ích và hạnh phúc của người khác được xét trong cách nhìn nhận con người nói chung, cả tôi cũng như người khác, được xem như là cùng đích tuyệt đối chứ không phải một phương tiện.

Ở một chiều kích khác, sự đòi hỏi phải tuân thủ tuyệt đối mệnh lệnh của Kant vẫn có gì đó lẩn khuất khi đứng trước những sự phức tạp của các tình huống trong cuộc sống. Không phải lúc nào một hành vi dựa trên mục đích hay kết quả cũng là một sự sai trái hay tồi tệ. Ví dụ như một người làm từ thiện vì hám danh chẳng hạn, mục đích của hành động đó chẳng phải là đạo đức

dưới cái nhìn của Kant, nhưng ở phương diện kết quả, nó cũng đem lại nhiều điều tích cực cho cả nhà từ thiện lẫn bản thân những người thụ hưởng, nói như quan điểm của Bentham là “hạnh phúc lớn nhất cho nhiều người nhất”. Vậy thì những hành vi đó có nên được chấp nhận hay không, với tôi điều đó có thể chấp nhận được.

2.3. Xây dựng lý tưởng sống cho giới trẻ Việt Nam hiện nay dựa trên quan điểm của Immanuel Kant về hành vi đạo đức

Đặt trong góc độ xã hội của chúng ta hiện nay, dù cho những thành quả của công cuộc đổi mới ngày càng ghi dấu ấn đậm nét trong quá trình phát triển kinh tế - xã hội, thế nhưng bên cạnh những thành tựu và những điểm tích cực đã đạt được thì chúng ta cũng đang phải đối diện với những sự khủng hoảng của xã hội, nhất là sự xuống cấp về đạo đức [3]. Ảnh hưởng của mặt trái nền kinh tế thị trường khiến cho một bộ phận xã hội, và nhất là giới trẻ đã bị cám dỗ bởi những “lý thuyết” quá đề cao việc đáp ứng những nhu cầu, những cái có lợi trước mắt. Từ đó dẫn đến cuộc sống ngã theo xu hướng thực dụng và chủ nghĩa cá nhân,... lãng quên sứ mệnh, mục đích sống cao cả của con Người, quên đi trách nhiệm của tuổi trẻ, của sự cống hiến cho cộng đồng và xã hội [3].

Nhìn từ phương diện văn hóa, đó là sự đứt gãy của đạo đức truyền thống trong quá trình phát triển nóng sang xã hội hiện đại. Các giá trị đạo đức cũ không còn thích hợp, bị giải thể, “giải cấu trúc”, trong khi các giá trị đạo đức mới đang hình thành, chưa được củng cố, định hình, dẫn đến những “lệch chuẩn”. Sự đảo lộn các giá trị đã làm tan rã, hủy hoại các giá trị truyền thống. Do đó, triết học, nhất là triết học đạo đức của Kant dù luôn có những tranh cãi nhưng xét ở phương diện giá trị vẫn có một vị trí quan trọng trong việc góp phần xây dựng lý tưởng sống cao đẹp, xứng đáng với phẩm giá con Người của thế hệ trẻ hiện nay, bởi triết học đạo đức của Kant được xây dựng dựa trên nền tảng tôn trọng và phát huy phẩm giá của con người.

Trong “*Đặt cơ sở cho siêu hình học về đức lý*”, Kant đã khẳng định việc tôn trọng và yêu thương người khác là một bản phận đạo đức. Bản phận này mang tính phổ quát, nghĩa là tôn

trọng và yêu thương không phân biệt bất kỳ ai dù người ấy có xứng đáng hay không, phải xem con người với tư cách là một chỉnh thể đầy đủ phẩm giá chứ không phải như là mục tiêu hay phương tiện. Nhận thức được điều này sẽ giúp cho giới trẻ triệt tiêu đi tính vị kỷ và chủ nghĩa cá nhân trong suy nghĩ và hành động của mình, vì trong thực tế có một số người vì quyền lợi, hạnh phúc của mình mà sẵn sàng giẫm đạp lên quyền lợi, hạnh phúc người khác, họ biện minh cho sự tồi tệ đó bằng phương châm “mục đích biện minh cho phương tiện”.

Ở một phương diện khác, trong “mệnh lệnh tuyệt đối” Kant luôn đề cao yếu tố “động cơ”. Một hành vi xuất phát từ nhận thức rằng đó là bổn phận, là cái phải làm... sẽ giúp chúng ta tìm thấy được những giá trị nhân bản, niềm hạnh phúc tối thượng. Bởi khi đó ý chí và hành động của chúng ta là sự thể hiện của tinh thần tự nguyện, trách nhiệm đối với bản thân và cộng đồng, trách nhiệm phụng sự cho xã hội, chứ không chỉ là sự ép buộc hay lợi danh. Chúng ta sẽ lớn hơn, trưởng thành hơn từ những suy nghĩ và hành động mang đầy tính tự giác và trách nhiệm như thế, nói như K.Marx đó là vì hành vi của chúng ta đã mang “*tính người*”.

Vì thế, khi đứng trước những tình huống trong cuộc sống, những cám dỗ,... mệnh lệnh tuyệt đối của Kant như một lời nhắc nhở giới trẻ rằng bổn phận, sự bác ái phải là yếu tố tiên quyết được lựa chọn, chỉ như thế chúng ta mới tìm thấy

Tài liệu tham khảo

[1]. Immanuel Kant (Bùi Văn Nam Sơn & Nguyễn Trung Hậu dịch), *Đặt cơ sở cho siêu hình học về đức lý*, Hà Nội: Nxb. Hồng Đức, 2021.

[2]. Samuel Enoch Stumpf (Lưu Văn Hy & Đỗ Văn Thuận dịch), *Lịch sử triết học và các luận đề*, Hà Nội: Nxb. Lao Động, 2004.

[3]. GS. TS. Lê Thị Quý (Viện trưởng Viện Nghiên cứu giới và phát triển), trả lời phỏng vấn báo *Quân đội Nhân dân Cuối tuần*, số ra ngày 14-7-2019.

được niềm hạnh phúc tối thượng và phẩm giá cao quý của mình.

3. Kết luận

Immanuel Kant đã xây dựng một nền đạo đức vững chắc và có tính nền tảng đi từ tri thức thường nghiệm cho tới tri thức siêu hình dựa vào điều căn bản là ý hướng thiện lành. Bằng cái nhìn đầy lòng yêu mình và sống giữa thế giới khả giác và khả tri, ông đã xây dựng một nguyên tắc đạo đức tối cao mang tính tuyệt đối. Nguyên tắc tự trị của lý trí vượt trên mọi đa tạp của cảm tính, lợi danh...

Dù cho quan niệm của ông về hành vi đạo đức có gì đó quá cao thượng, hay đôi lúc phi thực tế khi xét nó trong các tình huống của đời sống hiện hữu. Nhưng tôi nghĩ rằng nó thực sự rất cần thiết trong việc kiểm chế những quan điểm hay lối sống chạy theo xu thế vị kỷ, thực dụng của giới trẻ trong thời điểm ngày nay. Ý nghĩa cao cả của nó là hướng chúng ta về với những giá trị nhân bản, những yếu tố làm nên “*tính người*” một cách trọn vẹn.

Đặt trong bối cảnh chúng ta đang xây dựng đất nước tiến lên con đường chủ nghĩa xã hội, kèm với đó là xây dựng con người mới, những người sẽ đầy đủ các phẩm chất đức và tài nhất là đối với thế hệ trẻ. Thì quan điểm của Kant về đạo đức, về bổn phận, trách nhiệm, sự bác ái... đáng để chúng ta phải trân trọng và suy ngẫm trong việc góp phần xây dựng lý tưởng sống tốt đẹp của giới trẻ Việt Nam hiện nay.

Khoa Lý Luận Chính Trị

Vĩnh Long, ngày tháng 3 năm 2022
Người viết

Lê Phương Anh Võ